

Collectief trauma: hoe verder na misbruik?

Geschokte gemeente heeft deskundige hulp nodig bij complex probleem.

R.Ruard Ganzevoort

Verschenen in: *Centraal Weekblad* 48/25 (23-06-2000), 1,10.

Er is veel gebeurd sinds in de jaren tachtig en negentig aanhoudend op de kerkdeuren geklopt werd om aandacht te vragen voor de problematiek van seksueel misbruik in gezinnen en in pastorale relaties. Diverse pijnlijke affaires passeerden de revue, en versnelden tenslotte het proces. Een belangrijk moment was de uitspraak van de trio-synode van de (toen nog) SOW-kerken: 'Seksueel misbruik is zonde: kwaad in Gods ogen en onrecht tegenover de medemens.' En: 'De kerk dient onomwonden te kiezen voor de slachtoffers van seksueel misbruik.' Onmiddellijk daarna kwam echter de vraag op wat die uitspraak betekent, en wat de consequenties ervan zijn. Een principiële stellingname is immers een ding, concreet beleid dat recht doet aan alle betrokkenen is nog iets anders.

Met name bleek er veel onduidelijkheid over de processen die in een plaatselijke gemeente kunnen optreden. Praktijkverhalen vertellen van een intense verscheurdheid, soms uitlopend op de opheffing van een gemeente, vaker op het vertrek van zeer betrokken gemeenteleden en ambtsdragers. Een eerste aanzet voor lokaal pastoraal beleid werd gegeven in de bewerking van het synoderapport: *Geschonden lichaam. Pastorale gids voor gemeenten die geconfronteerd worden met seksueel geweld*. Ondertussen wordt gewerkt aan concrete handreikingen, protocollen en richtlijnen om in het woud van vragen en onduidelijkheden een weg te vinden.

OOG VOOR DE GEMEENTE

Natuurlijk was en blijft de aandacht voor de directe slachtoffers het eerste wat gevraagd wordt. Zonder die aandacht kan beleid niet goed genoemd worden. Toch moeten ook de andere betrokkenen aan de orde komen. In de eerste plaats omdat er meer mensen en groepen beschadigd zijn dan alleen de directe slachtoffers. Ook indirecte slachtoffers verdienen aandacht en zorg. In de tweede plaats omdat het ontbreken van deze zorg ten koste kan gaan van de zorg voor het directe slachtoffer. Wanneer een slachtoffer ziet dat een gemeente verscheurd raakt kan het schuldgevoel toenemen dat zij of hij (ten onrechte) toch al had. In

de derde plaats kan een gemeente die beseft ook zelf beschadigd te zijn, meer meeleven en solidariteit bieden.

Er zit ook een keerzijde aan de aandacht voor de gemeente, of breder: voor andere betrokkenen zoals gezinsleden, de dader en anderen. Die keerzijde zit er in dat de zorg voor al die betrokkenen makkelijk ten koste gaat van de zorg voor het directe slachtoffer. Wat zij of hij heeft meegemaakt is principieel van een andere orde. Het is buitengewoon pijnlijk en schadelijk als daarna alle ogen weer op andere mensen en problemen gericht zijn. Het slachtoffer zelf staat dan weer in kou.

GETRAUMATISEERD

Trauma's zijn het gevolg van ingrijpende gebeurtenissen, waardoor het gewone leven en het gewone functioneren onmogelijk wordt gemaakt. Door overweldigende krachten van buiten worden mensen machteloos gemaakt en beschadigd. Traumatische gebeurtenissen worden gekenmerkt door de intense dreiging, de onmogelijkheid om te ontsnappen, en het tot uitputtens toe blootgesteld zijn ¹. Met deze omschrijving wordt duidelijk dat de confrontatie met seksueel geweld in de gemeente een traumatische gebeurtenis kan zijn. Dat is het niet altijd, maar wanneer het seksueel geweld zich in het midden van de gemeente gepleegd wordt door iemand die veel vertrouwen genoot en een belangrijke rol speelde, dan is de schok vaak zeer groot. Daarom komt de problematiek van de gemeente vaak naar boven als het gaat om seksueel misbruik in pastorale relaties.

We kunnen meer zicht krijgen op die traumatische ervaringen, als we ons uitgangspunt nemen in symptomen en reacties van individuele slachtoffers. De stelling van dit artikel is dat op collectief vlak dezelfde traumatische gevolgen en patronen optreden als op het individuele. Allerlei reacties die - op zichzelf - absurd of dom lijken, vormen samen een patroon dat begrijpelijk is als normale reactie op een abnormale situatie. Natuurlijk zijn veel van die reacties niet heilzaam. Schadelijk zelfs. Maar het heeft weinig zin om de incidenten te begrijpen. De eerste stap is dat de gemeente gaat ontdekken dat ze zelf beschadigd is, en dat dat zich uit in allerlei conflicten en problemen waar ze vervolgens tegen aan loopt.

SYMPTOMEN

De gevolgen van een trauma zijn in allerlei symptomen en reacties te vinden. Het gaat dan niet om één of twee specifieke verschijnselen, maar om een samenhangend patroon, waarbij de verschillende symptomen elkaar versterken. Tussen het individuele en het collectieve vlak vinden we tal van overeenkomsten. Ik laat de mogelijke lichamelijke en seksuele gevolgen even rusten, al kunnen er in

¹ Een buitengewoon belangrijk en leesbaar boek over trauma's is :Judith L. Herman, *Trauma en herstel. De gevolgen van geweld. Van mishandeling thuis tot politiek geweld.* Amsterdam 1993.

een getraumatiseerde gemeente ook verstoringen in de omgang met seksualiteit optreden en tal van psychosomatische klachten. Hier focus ik echter op de sociale, psychische en religieuze thema's. Sociale thema's op individueel vlak zijn bijvoorbeeld de neiging om zich in een isolement terug te trekken, de wereld en de medemens buiten te sluiten. Vaak is er wantrouwen en het onvermogen om grenzen te stellen. Ook is er soms een vergaande afhankelijkheid en het ontbreken van autonomie. Op collectief vlak vinden we hetzelfde isolement en onvermogen. Vaak worden naar buiten toe de muren opgetrokken, terwijl intern de structuren en grenzen vervagen. De getraumatiseerde gemeente vertoont zo steeds meer trekken van een incestueus gezin.

Psychische thema's op individueel vlak zijn een negatief beeld van zichzelf en van de wereld, het internaliseren van de gedachten van de dader en een intense verscheurdheid, soms uitlopend op versplintering van de identiteit. In de emoties vinden we zowel vervlakking als verhoogde angst, woede, schuldgevoel, schaamte en verdriet. In het gedrag treffen we agressie of juist passiviteit (apathie), prestatiedrang en de neiging tot zelfverwonding. Op collectief vlak vinden we dezelfde negativiteit en verscheurdheid, intense emoties die niet rechtstreeks geuit worden en gedrag waardoor de gemeente nog verder beschadigd raakt. Religieuze thema's kunnen op het individuele en collectieve vlak een vergelijkbare rol spelen. Belangrijk zijn in elk geval macht en afhankelijkheid, schuld en vergeving, intimiteit en veiligheid, grenzen en overgave. Voor veel beschadigde mensen is de gebruikelijke geloofstaal problematisch, omdat - vaak tussen de regels door - afhankelijkheid, overgave en vergeving benadrukt worden. Door de algemene bewoordingen gaat die boodschap echter lijken op wat de dader het slachtoffer heeft ingeprent. Zo werkt de boodschap van het evangelie uit als een herhaling van het seksueel geweld.

OVERLEVINGSSTRATEGIEËN

Mensen en groepen die een trauma ondergaan, vinden strategieën om het hoofd boven water te houden. Dat is een eerste vorm van verzet tegen het geweld: zorgen dat het kwaad je niet klein krijgt. De overlevingsstrategieën zijn dan ook niet slecht. Het zijn juist gezonde pogingen om stand te houden. Helaas zijn ze alleen vaak niet zo functioneel. Ze kosten al gauw meer dan ze opbrengen.

Wat kunnen individuen en gemeenten doen? De eerste strategie is verdringen, vermijden of vergeten. Door het gebeuren uit het bewustzijn te bannen, lijkt het net of het er niet is. Dat kan een tijd lukken, maar vaak barst de bom toch een keer. De tweede strategie loopt daar soms parallel aan: het verzwijgen. Als het bewustzijn onontkoombaar is, kun je nog proberen het voor jezelf te houden. Zodra je het vertelt wordt het immers een heel nieuwe werkelijkheid. Deze twee strategieën vinden we in een gemeente vooral in de eerste fase van het proces: de stilte voor de storm.

In de tweede fase, als de hel losbreekt, vinden we een uitbarsting van tegenstrijdige reacties. Sommigen kiezen de strategie van het bagatelliseren, het

anders benoemen, het minimaliseren. Anderen hebben de neiging zaken extra te benadrukken, te generaliseren, en een dader (of aangeklaagde) in de beeldvorming tot monster te maken. De strijd tussen deze groepen laat vaak diepe wonden achter.

In de derde fase, verscheurde relaties, vinden we de polarisatie. De tegenstellingen zetten zich vast. We vinden als overlevingsstrategieën bijvoorbeeld het compenseren en transformeren. De onmacht die iedereen ervaart wordt omgezet in machtsconflicten, allerlei andere spanningen worden erbij gehaald, en diverse mensen in de gemeente nemen rollen op zich waarmee ze hun eigen pijn buiten schot houden: bemiddelaars, hulpverleners, rechters, enzovoorts.

HELP!

Voordat een gemeente door dit proces heen komt tot een gezonde verwerking en wederopbouw, is er veel gebeurd. De zaken zijn zo complex, en de tegenstellingen zo scherp, dat er veel zorg en wijsheid nodig is. Meestal zijn mensen in de gemeente zelf zo geraakt en betrokken, dat ze niet de ruimte hebben om het geheel te overzien. Daarom is het goed dat er zo snel mogelijk deskundige hulp van buiten wordt ingeroepen. Niet om de zaak over te nemen, wel om het overzicht, het perspectief en de rust terug te vinden.

Wat nodig is op zo'n moment is iemand die de losse incidenten verstaat als symptomen van een trauma. Iemand die het kwaad kan benoemen en kan onderscheiden van conflicten. Iemand die wegen kan gaan met de gemeente als geheel en met de verschillende betrokkenen. Iemand die zelf geen enkel belang heeft, en daardoor alle belangen kan verdragen. Zulke begeleiders zijn er, maar ze zijn nog wat moeilijk te vinden. Ook op dat punt is nog heel wat beleid en toerusting nodig.